

motief

maandblad
voor
antroposofie

VAN BEWEGING NAAR VORM

GENEZENDE WERKING
VAN VORMGEVEN

WONDERBAARLIJKE
VORMGEVING VAN
ONS GEBIT

STAP TE VER IN
ONTSTAAN
BERNARD
LIEVEGOED KLINIEK

DE GENEZENDE WERKING VAN VORMGEVEN

4

Karel Freeve **huisarts** in Zutphen, tot hij ernstig ziek werd. Feico Hajonides werkt als **beeldhouwer** in Brummen. Samen maken ze beelden, waarbij de eerste zich laat ondersteunen door de laatste. Jana Loose zocht het duo op en sprak met hen over de **genezende werking** van het vormgeven. "Als je de **vier elementen** met elkaar in ontmoeting en beweging kunt brengen, dan kan zich iets nieuws ontwikkelen."

NIEUWS

8

In het Leidse Sijthoff komen **in antroposofie geïnteresseerde jongeren** maandelijks bijeen om van gedachten te wisselen. Verslag van de **februaridagen** (ook al bedoeld voor jongeren) in **Dornach**. Berichten over paasvieringen her en der in het land. In Arnhem vond de feestelijke wetenschappelijke fundatie plaats van de **Bernard Lievegoed University**. Mogelijk een nieuw **verpleeghuis op antroposofische basis**. Plus een uitpuilende agenda.

ANTROPOSO- SOFISCHE TANDHEEL- KUNDE

14

Als iemand weet heeft van de onlosmakelijk **samenhang tussen beweging en vorm**, is het wel **Peter Borm**. Borm is tandarts, antroposofisch tandarts wel te verstaan, en in die hoedanigheid doet hij meer dan boren en daarmee scoren. Met Motief sprak hij over melkgebitten en verstandskiezen, over cariës en fluor, en over de **wonderbaarlijke vormgeving van het gebit** en het **menselijke lot** dat zich daarin aftekent. "Niets in het leven staat vast, ook je gebit niet."

KARAKTER- MOORD IN ANTROPOSO- FISCHE BEWEGING

20

Nard Besseling beschrijft in zijn kersverse **boek Een stap verder** hoe er ten tijde van het turbulente **ontstaan van de Bernard Lievegoed Kliniek** in september 1992 een drama plaatsvond. Uit de goed gedocumenteerde beschrijvingen blijkt hoe inhoudelijke meningsverschillen, persoonlijke aversies en verdediging van bestaande machtsposities destijds leidden tot een typisch geval van **karaktermoord**. Jelle van der Meulen laat zijn licht schijnen over een oude 'affaire'.

Antroposofische tandheelkunde

MEER DAN BOREN EN SCOREN

Peter Borm is tandarts in Arnhem. Antroposofisch tandarts wel te verstaan. In die hoedanigheid pakt hij het anders aan. Heel anders. Vanuit liefde voor zijn medemens en zijn vak sprak hij met Motief over melkgebitten en verstandskiezen, over cariës en fluor, en over de wonderbaarlijke vormgeving van het gebit en het menselijke lot dat zich daarin aftekent. Een verhaal over de onlosmakelijke samenhang tussen beweging en vorm.

Zonder antroposofie had hij het werk niet volgehouden. "Als het alleen gaat om boren en scoren, ben je slechts bezig met lege, uiterlijke behandeling," zegt tandarts Peter Borm, "dan is er geen enkele verbinding."

Al tijdens zijn studie raakte Borm geïnteresseerd in antroposofie, maar hij ging er pas echt mee aan de slag toen hij kwam te werken in een Afrikaans ziekenhuis in Malawi. Daar ontmoette hij Karel Freeve. Freeve wilde antroposofisch huisarts worden en had een stapel werken van Steiner bij zich (zie pag. 4 in dit nummer). Beide mannen werkten drie jaar in Malawi en samen studeerden ze veel antroposofie. Nu is Peter Borm bijna veertig jaar tandarts met een antroposofische praktijk in Arnhem.

KARMA EN REÏNCARNATIE

Volgens Steiner is het van het 'allerhoogste belang' dat een arts weet heeft van de gebitsontwikkeling en het spijsverteringssysteem en alles wat daarmee gebeurt, als aanknopingspunt voor de ziektebehandeling. Peter Borm vatte dit op als een opdracht aan tandartsen. Hij ging op zoek naar verdere aanwijzingen en ontdekte geleidelijk aan dat het veelal aanwijzingen zijn die te maken hebben met beweging en vorm. "Waar beweging is moet vorm ontstaan," legt Peter uit. "Kijk naar het melkgebit. Dat wordt in het embryo gevormd en stamt duidelijk uit de erfelijkheid, maar het blijvende gebit wordt pas na de geboorte en meteen op volwassen grootte aangelegd. Dat ben je dus echt zélf. Steeds als ergens vorm ontstaat, moet je je afvragen waar de bijbehorende beweging is. Bij het blijvende gebit kan die alleen maar in het voorgeboortelijke liggen, nog vóór de conceptie. Steiner heeft zelfs gezegd dat het fysieke bewijs van karma en reïncarnatie in het gebit ligt. Iets van voor

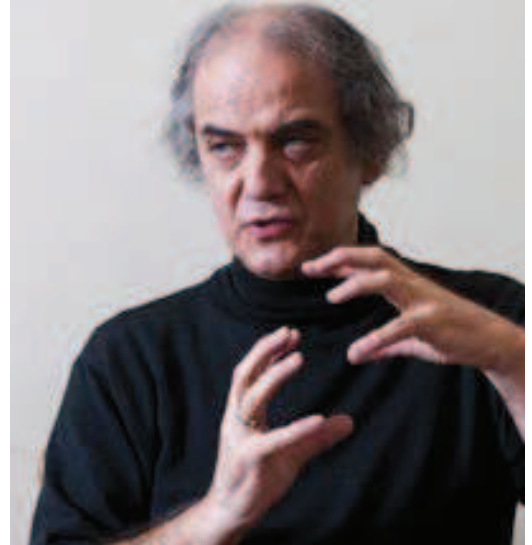
dit leven heeft dus invloed, iets dat buiten de erfelijkheid staat. Het gebit is het enige orgaan in het lichaam waar zich een 'boven' en een 'onder' laat zien. Bij de 'wetmatigheid' van de samenhang tussen bovenkaak en onderkaak en de armen en benen uit het vorige aardeleven gaat het om wat je doet met

'NIETS IN HET LEVEN STAAT VAST, OOK JE GEBIT NIET'

je handen en met je benen en voeten, wat daarin je lotgevallen zijn. Ik stel het me zo voor, dat zich elke zeven jaar een etherisch extract daarvan afzondert, dat in de geestwereld wordt opgenomen en dat je dat in de aanloop naar je nieuwe aardeleven weer ophaalt. Dat worden de kiemen voor de blijvende gebitsselementen, denk ik. Wat je aan lotgevallen hebt meegemaakt en wat jou heeft aangegrepen, dat bewaar je in je gebitsvorming. Dat is wat je 'voor je kiezen krijgt'. Niets in het leven staat vast, ook je gebit niet. Het gebit moet kunnen bewegen, er liggen gigantische krachten aan ten grondslag. Met implantaten en met draadjes die tanden vastzetten, bouw je een vaste vorm als een huis waarvan het de vraag is of iemand het kan bewonen."

VERLEDEN EN TOEKOMST

In het paradijsverhaal vraagt God: 'Adam waar zijt gij?' Vroeger dacht Peter dat dat niet klopte, God weet immers alles. Maar later ging hij zich daarover van alles afvragen: "Waar ben ik eigenlijk? Wat kan ik dan aanwijzen? Nu denk ik dat er een imaginair punt is middenin de mond. In het melkgebit vormen de kaken samen een volmaakte ronde cirkel. Incarneren is het veroveren van de drie vlakken: links/rechts, voor/achter; en boven/ beneden. Het doorbreken van het melkgebit gebeurt in een bepaalde volgorde waardoor het kind in deze drie vlakken geleidelijk aan incarneert. In het snijpunt van die drie vlakken zie ik het imaginaire ik-punt: je centrum, je eigen holletje. Pas als dat gebeurd is, gaat het kind zichzelf herkennen en 'ik' noemen en vormt het bewuste herinneringen aan zichzelf. Bij het blijvende gebit kan de volmaakte cirkel niet blijven bestaan, de bovenkaak wordt tot ellips, een cirkel die 'in elkaar

geknepen wordt'; het brandpunt splitst zich in tweeën tot een vormpool van verleden en toekomst. In de onderkaak verandert de cirkel zich tot hyperbool, een vorm waarvan het brandpunt in het oneindige ligt, in de ruimte, in de vrijheid, in de toekomst. Je hebt dus een stroom die naar je toekomst, uit het verleden ('wat je voor je kiezen krijgt') en een stroom die van je afgaat, naar de toekomst ('waar je je tanden inzet').

ALS HET OPNEMEN VAN FLUOR WORDT GESTIMULEERD DOOR BIJVOORBEELD FLUORTANDPASTA, DAN IS DE CONSEQUENTIE OOK DAT HET AARDSE MATERIËLE DENKEN WORDT GESTIMULEERD

Ik heb Rudolf Steiner zo begrepen dat je voor een goed begrip van de mens, twee artsen nodig hebt die samenwerken: één die naar het verleden en één die naar de toekomst kijkt. Steiner voegde eraan toe dat we eerst wat 'socialer' moeten worden. Ik probeer dat steeds; ik heb het geluk gehad dat ik consultatief arts René Slot tegenkwam en dat we allebei in goede samenwerking gewoon doorgaan met ons werk."

HET DRAMA VAN DE VERSTANDSKIES

De gebitselementen breken allemaal door op een eigen moment, ze worden niet tegelijk aangelegd, maar komen in twee wisselfasen. Alleen de verstandskies trekt zich daarvan niets aan en ontwikkelt zich omstreeks het negende jaar, de tijd van de overgangsfase die op vrijescholen bekend staat als het 'Rubicon'. Peter beschrijft wat hij 'het drama van de verstandskies' noemt als volgt: "Het doorbreken van de verstandskies is de fysieke metafoer van een ompoling die dan plaatsvindt bij het kind. Wanneer de vorming van de lichamelijke versneld wordt, doordat het kind in een vroeg stadium in intellectuele leerprocessen getrokken wordt, komt het daarmee te vroeg tot rijping en tot uitvorming van het lichaam. Ook de kaak (= skelet)

stopt dan met de uitvorming en de verstandskies moet zich dan vormen en doorbreken in een ruimte die er eigenlijk niet is. In zo'n geval zit er niets anders op dan die kies te verwijderen."

Peter Borm deed in zijn voorbereidingstijd voor uitzending naar de tropen een half jaar niet anders dan chirurgisch verstandskies verwijderen en hij heeft veel geleerd van dit precare werk. "Het komt in onze tijd ongelooflijk vaak voor," zegt hij, "en dat heeft te maken met alles wat om je heen is en invloed uitoefent op je lichamelijke zijn en je lichamelijke vorming. We leven nu in een wereld die teveel 'af' is en waarin het kleine kind vooral het materiële stuk voor zijn kiezen krijgt. Het wordt sterk aangesproken in het zenuwzintuiggebied, door straling, lampen, radio, televisie, verkeer en lawaai van welke herkomst dan ook. Dat vormt een gat waar het ingezogen wordt – een leegte die bedrukt en in de vorm drukt. Dat is een aspect van de vervroegde ontwikkeling die wij sinds een paar decennia doormaken. In Afrika zag ik enorme kaken en nooit een verstandskies die geen plek had. Maar ja, die kinderen liepen zeven mijl naar school en terug, veelal door de bush met overal vrije vegetatie. Dat is wat je gespiegeld krijgt en aan die weidsheid kun je jezelf ontwikkelen."

CARIËS EN FLUOR

Peter Borm kan niet genoeg benadrukken hoe beweging en vorm bij elkaar horen. "Dat geldt ook voor het glazuur, dat je als een vorm van gestold speeksel kunt zien, zoals je speeksel kunt zien als beweeglijk vloeibaar glazuur. Glazuur is het mooiste weefsel dat je als mens vormt. Het is als (fysiologisch) kristal, de hoogste zijnsvorm die er bestaat. Zeven jaar lang wordt het glazuur gevormd door cellen – ameloblasten – die zich daadwerkelijk opofferen, want als het glazuur eenmaal gevormd is, zijn die cellen verdwenen en ze komen nooit meer terug. Als een tand of kies doorbreekt en ook de glazuurvorming klaar is, komen op dat moment bepaalde etherkrachten vrij. Het zijn die krachten die door het fysieke heen zijn gegaan en die tot vorm zijn gekomen in het glazuur. Die krachten komen vrij als kristallijne denkkrachten waarmee wij in staat zijn om de materie te doorgronden, want dat hebben ze 'geoefend' in de glazuurvorming. Dat zorgt voor bepaal-

de denkkwaliteiten, die onderling verschillend zijn omdat ze in afzonderlijke elementen gewerkt hebben. Je ziet dat duidelijk in de dierenwereld: knaagdieren hebben grote voortanden maar verpieperde kiezen. Herkauwers hebben in de bovenkaak geen snijtanden. Die hebben zich volgens Rudolf Steiner gemetamorfoseerd tot horens. Daarmee komen verschillende kwaliteiten in beeld: het knaagdier is wakker en staat altijd in relatie tot zijn omgeving, terwijl de koe meer dromerig is en verbonden met de kosmos.

Hoe het kind de wereld om zich heen waarneemt, hangt samen met de ontwikkeling van zijn zielenleven, en daar vind je ook de achtergrond van de cariës. Het is als vloeken in de kerk, maar ik beweer toch dat suiker niet zoveel met cariës te maken heeft – waarmee ik overigens niet zeg dat suiker goed is. Ik zeg: Verbind je met het kind en vraag je af hoe zijn leven eruitziet?”

Met dit verhaal kan Peter Borm op de universiteit niet aankomen. Daar wordt louter statistisch en (bio)chemisch gedacht. De gangbare wetenschap (“die mij overigens mateloos interesseert en die ik diep bewonder”) zegt dat fluor onschuldig is. “Maar,” zegt Peter, “ik betwijfel dat. Er zijn studies gepubliceerd die aangeven dat meisjes door fluor een jaar eerder gaan menstrueren, en dat fluor ook invloed heeft op het IQ en de denkontwikkeling, zoals alle halogenen. Fluor heeft een bindende en remmende invloed; het remt alle enzymreacties, de peristaltiek van de darmen, en het beïnvloedt het denken. Nu heb je als mens wel een beetje fluor nodig om je te verbinden met de aarde, om goed te aarden. Waar het om gaat, is de werking als *kwaliteit*. Het tandglazuur neemt *fluorkrachten* op, die ook in het materiële, analytische denken zitten. Door het vernietigen van het glazuur, door cariës dus, kun je je daartegen verzetten. Als het opnemen van fluor wordt gestimuleerd door bijvoorbeeld fluortandpasta of pilletjes, dan heeft dat ook als consequentie dat het aardse materiële denken wordt gestimuleerd. Ik ben ervan overtuigd dat je door biologisch-dynamische voeding de juiste kwaliteit en hoeveelheid in de stofwisseling krijgt, waardoor ‘het gesprek’ tussen mens en aarde in orde komt. En dat drukt zich uit in de stoffelijkheid.”

Peter wil nog wel een tipje van de sluier oplichten. “Bij het probleem van tandenknarsen en stijve of verkrampde kaken is mijn therapie nummer één ‘de terugblikoefening’. Want die problemen kunnen te maken hebben met het feit dat je gedurende de dag

iets gedaan hebt wat niet overeenkomt met wat je had voorgenomen. Tijdens de nacht evalueer je de dag met je engel: hoe heb ik het gedaan? Heb je niet gedaan wat je had voorgenomen, en ben je niet aan je eigen wilsvoornemen toegekomen, dan lig je te ‘verbijten’. Door je kaken ervaar je dan de diepere samenhang”

KAKEN OP ELKAAR

Om iets echt voor elkaar te krijgen, zeggen we dat je je ergens ‘in moet vastbijten’. Dat doe je met je tanden. Het belang van het contact tussen de gebitselementen boven en onder heeft ook te maken met het contact in de hersenen. Peter maakt een gebaar met zijn handen waarbij zijn vingers net iets in elkaar schuiven. “Elke tandwortel heeft een aparte zenuw en ieder contact stimuleert een aparte plek in de hersenen. Het gebit is zo gerangschikt dat het eigenlijk in elkaar moet grijpen, dan krijg je de maximale beet en kun je de dingen letterlijk en figuurlijk goed behappen.” Dat hiervoor euritmitherapie kan worden ingezet, en heel goede resultaten biedt, is nog maar weinig bekend.

Het kaakgewricht is het eerste dat na de geboorte gaat groeien, en de ontwikkeling ervan wordt gestimuleerd door het drinken aan de moederborst. Dat maakt duidelijk hoe beweging en vorm met elkaar zijn verbonden. Daarom was Peter geschokt toen hij een filmpje zag met beelden van het ontstaan van het hart, schijnbaar niet vanuit een kiem of door celdeling maar vanuit pulsatie. “Maar dat kan niet,” legt hij uit, “want als er beweging ontstaat, moet er ook vorm zijn ontstaan. Die twee zijn polair met elkaar verbonden. Ineens werd het me duidelijk. Iedereen weet het eigenlijk wel, maar niemand legt verband met het feit dat in het embryo tegelijk met het hart de tandkiemen als meest sublieme vorm ontstaan. Dat is toch buitengewoon. Er is wel degelijk verband en zeker niet alleen fysiek. Net als bij wat er in de vijfde week van de zwangerschap gebeurt, als het hart letterlijk op de tong komt te liggen. Voor mij is het de kunst om de diepere betekenis van deze samenhangen te ontdekken,” concludeert Peter. Tijdens het gesprek heeft hij zijn handen bijna voortdurend bewogen om zijn woorden te verbeelden, als een dirigent. Nu legt hij ze neer en laat ze rusten op de tafelrand. Ze zijn beweeglijk en goed gevormd. ||